

GYÉMÁNT RICHÁRD

LAKY DEZSŐ

(1887–1962)

I. Életrajz

A szegedi Statisztikai Tanszék első vezetője, laki és alistáli *Laky* Dezső volt. Laki és alistáli *Laky* Dezső 1887. február 1-jén született – a dunántúli Somogy vármegye, délnyugati részén fekvő – Csurgó nagyközségben.

Egyetemi tanulmányait a Budapesti Tudományegyetemen folytatta. Kiváló képességei hamar megmutatkoztak, mivel az államtudományi doktorátus megszerzése előtt két évvel, 1907-ben, már – a Kereskedelemügyi Minisztérium szolgálatában – a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatalban dolgozott. Az akkoriban még „királyi” jelzővel illetett Hivatalban előbb, mint, ún. „volontőr”, azaz fizetés nélküli gyakornok működött (1907–1909), majd minisztériumi segédfogalmazóként (1909–1919), végül pedig minisztériumi osztálytanácsosként (1919–1921) látta el feladatait. Részint fontos adminisztratív és kiadói tennivalók megoldását, részint pedig egyedi adatfelvételek megszerzését, lebonyolítását és elemzését bízták rá.¹

Számos, fontos munkája kapcsolódik a statisztikai hivatalban eltöltött időszakhoz. Így a magyar városok háztartásainak statisztikai elemzése az 1910. évi magyar népszámlálás tükrében (1916), de mindenekelőtt a magyarországi ki- és visszavándorlás 1899 és 1910 közötti történetét bemutató, széles gazdasági és társadalmi alapokra épülő részletes munkáját kell megemlítenünk (1918).

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatalban végzett tevékenysége közben a tudományos pályáján is „emelkedett”, mivel még 1918-ban, a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetemen – népességi statisztika tárgykörből – magántanári képesítést nyert. Oktatási, illetve egyetemi pályája is ekkor vett jelentősebb lendületet, ugyanakkor – egyetemi tanárként – a hivatalos statisztikai szolgálattal is rendszeresen tartotta a kapcsolatot. Ez a kapcsolat egészen élete végéig fennmaradt.²

Laky Dezső a trianoni békeszerződés aláírását (1920. június 4.) követően a Kolozsvárról (Cluj-Napoca) Szegedre költözött Ferenc József Tudományegyetem Statisztikai Tanszékére nyert előbb megbízást (1921), majd kinevezést (1923). Egyetemi tanári

¹ THIRRING 1992, 878. 881. pp.

² EGYEDI ET AL. 2000, 753. p.

megbízását 1921. szeptember 22-én vehette át,³ ugyanakkor a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán a Statisztika Tanszék első vezetője lett. *Laky Dezső* – statisztikát oktató egyetemi tanárként – 1921. szeptember 22-től 1926. március 23-ig, öt tanéven át volt a szegedi Statisztika Tanszék „első embere.”⁴

A szegedi Statisztikai és Demográfiai Tanszék történetét egykor lelkesen kutató *Horváth Róbert* – a későbbi tanszékvezető (1953–1986) – az 1960-as évek elején felkérte *Laky Dezsőt*, hogy a tanszék történetével kapcsolatos személyes emlékeit dolgozza fel.⁵

Sajnos, a felkérés már későn érkezett. *Laky Dezsőt* 1962. június 30-án bekövetkezett halála megakadályozta a tanszék korai korszakának teljes, igényes feldolgozásában.

Laky Dezső tollából – halálát megelőzően – kisebb, de mégis jelentős anyag gyűlt össze. Emlékezéseiből kitűnik, hogy az első időszakban a tanszék felállításának, illetve beindításának problémái kötötték le minden idejét. Ez a munka annál is inkább nehéz volt, mert kénytelen volt munkásságát megosztani a szegedi tanszék, valamint a budapesti Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal között. Alig indult meg *Laky* szegedi munkássága – a neves statisztikus, *Buday László* korai halála (1925) után – a budapesti József Nádor Műegyetem Közgazdasági Karának Statisztikai Tanszéke – *Buday* utódjaként – máris „elhódította” őt Szegedről. Utolsó, szegedi tanévében (1925/1926) a Jog- és Államtudományi Kar dékáni tisztségét is ellátta. *Laky Dezső* a Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának ötödik dékánja volt. Mellette, a prodeán tiszttét – a hazai jogbölcselet neves képviselője – vitéz *Moór Gyula* (1888–1950) töltötte be, akitől *Laky* a dékáni tisztséget átvette.⁶ A Szegedi Tudományegyetemről hivatalosan 1926. március 23-án távozott *Laky Dezső*, s 1926 és 1949 között a budapesti műegyetemen is elsősorban statisztikát, továbbá gazdaságpolitikát oktatott. Rendes tanári működése mellett, előbb – 1927 és 1930 között, három tanéven át – a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdasági osztályának dékánja, majd – az 1936/1937. tanévben – ugyanitt a Közgazdasági Kar dékáni titulását is viselte, illetve annak feladatait ellátta.⁷

Tudományos téren is jelentős sikereket ért el. Előbb, a Szegedi Tudományegyetemen dolgozó *Laky Dezsőt*, mint „*a statisztika nyilvános rendes tanárát*”, a Magyar Tudományos Akadémia 11. osztályának A) alosztályába levelező tagnak ajánlották. *Laky Dezsőt* – *Gaal Jenő* rendes tag, továbbá *Bernát István*, *Erekly István*, *Kolosváry Bálint*, *Kovács Alajos*, *Kovács Ferenc*, *Polner Ödön*, valamint *Thirring Gusztáv* levelező tagok ajánlásával – a Magyar Tudományos Akadémia, 1926-ban levelező tagjai közé fogadta. Húsz év múlva, 1946-ban – harmadik próbálkozásra – a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja lett.⁸ Méltatlan a jelentős életművet felmutató *Laky Dezső* személyéhez, hogy a fordulat évét (1948) követően – többedmagával – a „rendszer” megfosztotta rendes akadémiai tagságától.

³ BALOGH ET AL. 1996, 47. p.

⁴ GYÉMÁNT – KATONA 2008, 94. p.

⁵ HORVÁTH 1992a, 222. p.

⁶ PURJESZ 1946, 9. p. BALOGH 1999, 66. p. 86. p. 96. p.

⁷ THIRRING 1992, 880. p. VISI LAKATOS 2005, 578. p.

⁸ *Laky Dezsőt* előbb 1942-ben, majd 1943-ban, végül 1946-ban ajánlották az MTA rendes tagjának. VOINOVICH 1942, 24–28. pp. VOINOVICH 1943, 12–16. pp. VOINOVICH 1946, 25. p.

Laky Dezső – szakmai indítatásából kifolyólag – több szervezet tagja is volt. Előbb, 1935-ben, az *Iparosok Országos Központi Szövetkezetének*, majd 1938-ban, az *Országos Ipartanács* kisipari osztályának elnöke, továbbá, 1936-ban, az *Árelemző Bizottság* elnöke, végül, 1938-ban, az Árelemlőbizottság Országos Kormánybiztosává lett.⁹

Az előbbieken megemlített szervezetekben betöltött tagság, illetve vezető szerep, bizonyos politikai-közéleti szerepvállalást, illetve tevékenységet is elvárt. A két világháború között, főképp az 1930-as években Laky Dezső a politika „sodorvonalában” találta magát. Politikai pályája szépen ívelt felfelé. Kezdetben, mint országgyűlési képviselő (1939–1944) – a Magyar Élet Pártja „színeiben” – képviselte „szűkebb pátriáját”, a csurgói választókeretet. További jelentős sikereket is elért, mivel – 1940. december 17-től 1941. szeptember 15-ig – tárca nélküli közellátásügyi miniszternek nevezték ki, előbb a Teleki- utóbb a Bárdossy-kormányban. Minisztersége után – a gazdaságpolitika területén elért eredményeiért – magyar királyi titkos tanácsosnak léptették elő. Ezt a címet – 1941 és 1944 között – egészen Magyarország német megszállásáig, illetve a „nyilas” hatalomátvételig viselte.¹⁰

Magyarország német megszállását (1944. március 19.) követően, pár nappal – 1944. március 21-én – a német Titkos Államrendőrség (*Geheime Staatspolizei*, röviden *Gestapo*) letartóztatta (1944. március 21.), majd az Ausztriában, Bécs mellett található, hírhedt oberlanzendorfi – napjainkban Lanzendorf – koncentrációs táborban tartották fogva.

A Gestapo később a budapesti Fő utcai fogházba szállította át, ahol – 1944 márciusa és októbere között – nyolc hónapon át raboskodott. Kiszabadulása után – 1944. október 15. és 1945. február 13. között – a fővárosban bujkált, egészen Budapest szovjet „felszabadításáig.” A német Titkos Államrendőrség érdeklődésének középpontjába politikai ténykedései miatt került, mivel – hazáját féltő politikusként – aktív szerepet vállalt a nagykállói Kállay Miklós (1887–1967) vezette magyar kormány (1942–1944) 1943/1944-es „kiugrási kísérletében.”¹¹

A szovjet „felszabadítás” után Laky Dezső aktívan vett részt az ország – szellemi-tudományos – újjáépítésében. Felépíttette a kiégett statisztikai tanszéket a Pázmány Péter – ma Eötvös Lóránd – Tudományegyetemen. Részt vett továbbá az egyetemi oktatásban és publikált is. Nagy álma volt – a párizsi egyetem, a Sorbonne mintájára – egy Statisztikai Intézet felállítása. Azonban hirtelen minden megváltozott. A politika ismét „közbeszólt.”¹²

A „fordulat évét” (1948) követően a kommunista államhatalom részben nemesi származása, részben korábbi politikai szerepvállalásai miatt – másokhoz hasonlóan – eltávolította az egyetemről, illetve a közéletből. Kényszernyugdíjazták, bár – 1947-től – 1949-ig az Egri Katolikus Jogakadémia tanáraként még dolgozhatott.

A Magyar Tudományos Akadémián – méltatlan módon – „leminősítették” tanácskozó taggá (1949) és csak jóval halála után – 1989-ben, posztumusz – rehabilitálták, illetve állították vissza rendes akadémiai tagságát.

⁹ KENYERES 1982, 20. p.

¹⁰ Uo. 20–21. pp.

¹¹ HORVÁTH 1992b, 9. p.

¹² THIRRING 1992, 881. p.

Családjával együtt kitelepítették. A Hajdú-Bihar megyében található Egyeken jelöltek ki *Laky Dezső* és családja számára kényszerlakóhelyet, illetve a fővárosból, Budapestről is kitiltották őket. A kitelepítés „legsötétebb éveiben” – 1951 és 1953 között – mint kubikos, illetve nádvágó dolgozott a Tiszamenti Vízművek gyökérkúti telephelyén. A család vagyonát elkobozták, illetve *Laky Dezső* nyugdíját megvonták. A kilátástalanság határán tengődő *Laky Dezső* és családja végül a rendszer „jóindulatából” Budapest környékére költözhetett. Előbb – 1953 és 1955 között – Maglódon, majd – 1955 és 1958 között – Budakeszin éltek. *Laky Dezső* alkalmi munkákból tartotta el magát és családját. Az 1956. évi forradalom és szabadságharc után – 1958-ban – részben rehabilitálták, majd 1961-től a Központi Statisztikai Hivatal tanácsadójává nevezték ki. Habár *Laky Dezső* pozitív életszemléletét mindvégig megőrizte, azonban pályája fájdalmasan kettétört.¹³

Laky Dezső szakmai tekintélyét emelte, hogy számos hazai, illetve külföldi statisztikai szervezet is tagjai közé emelte. A Magyar Statisztikai Tanács alapítója, továbbá – 1925 és 1929 között – alelnöke, majd – 1941-től – tiszteletbeli elnöke, végül, pedig – 1943 és 1946 között – elnöke volt. Ugyanakkor – 1929 és 1938 között – az Országos Statisztikai Tanács (*OST*) Tudományos Bizottságának elnöki tisztségét is betöltötte, illetve a Statisztikai Vizsgabizottságban is működött. Választmányi tagja volt a Magyar Társadalomtudományos Egyesületnek, továbbá a Közgazdasági Társaságnak is. Munkáját talán mégis külföldi elismerései koronázták meg. A Nemzetközi Statisztikai Intézet, (*International Statistical Institute (ISI)*) 1935-ben, a Nemzetközi Népeségtudományi Unió, (*International Union for the Scientific Study of Population (IUSSP)*) pedig 1947-ben választotta tagjává.¹⁴

Statisztikai munkásságáért kitüntetései között tudhatta a Magyar Tudományos Akadémia által – 1925-ben – odaítélt Fáy András-díjat, továbbá a Magyar Statisztikai Társaság által – 1947-ben – adományozott Keleti Károly-émlékérmét is.¹⁵

Laky Dezső életpályáját, munkásságát jól jellemzi utódja – a későbbi tanszékvezető – Horváth Róbert, aki a következőket írta: „közéleti tevékenysége, s legmagasabb szintű és sokoldalú politikai szerepvállalása óhatatlanul oktatói és a szorosabb értelemben vett elméleti tudományos produkció gátjaként kellett, hogy kihasson – még egy olyan fantasztikus munkabírású férfinál is, mint amilyen ő volt.” Továbbá „a kommunista kulturális „fordulat” első hulláma törte csak meg 1948-ban ezt a 30 éves egyetemi tanári karriert. E törés nélkül különben az a 41 éves teljes nyugdíjkorhatárig, sőt azon túl is folytatódhatott volna.”¹⁶

¹³ BALÁS 1994, 198–229. pp. THIRING 1992, 881. p.

¹⁴ MÉSZÁROS 2014, 445–446. pp.

¹⁵ Pécsi Egyetemi Almanach (1367–1999).

¹⁶ HORVÁTH 1992b, 3. p.

II. Tudományos munkásság

A jobbára statisztikával, szociális statisztikával, továbbá demográfiával és közgazdaságtannal foglalkozó Laky Dezső – élete vége felé történt meghurcoltatása ellenére – hatalmas – és nem utolsósorban terjedelmes – életművet hagyott maga után.

Kezdeti „szárnypróbálgatásai” is ígéretesek voltak. Néhány kisebb „lélegzetvételű” írása már 1913-ban, illetve 1914-ben megjelent, amelyekben statisztikai, illetve demográfiai kérdéseket vizsgált.¹⁷

A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal „kötelékében” alkotta meg első két jelentősebb munkáját, amelyeket – az akadémiai levelező tagság odaítélése kapcsán – az akadémiai tagajánlók is figyelemre méltónak tartottak. Az egyik jelentős munka, amely gyakorlatilag tudományos pályájának „nyitányaként” is tekinthető, a – Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal 400 oldalas kiadványaként – *Magyarország városainak háztartása az 1910. évben* címmel 1916-ban jelent meg. A francia és német nyelven is megjelent kötet egyik érdeme, kétséget kizáróan az alaposág, továbbá az első, jelentősebb könyvének „növuma”, hogy külön foglalkozik a városi adózás fejlődésével, valamint a városi üzemek problémájával is. Laky Dezső nemcsak statisztikus, hanem közgazdász is volt, ez megmagyarázza érdeklődését a közgazdaságtani problémák iránt.

Szakmai körökben ugyancsak hatalmas feltűnést keltett a másik hivatali kiadvány, amelynek címe: *A Magyar Szent Korona országainak kivándorlása és visszavándorlása, 1899–1913*. A 120 oldalas könyv 1918-ban jelent meg, nemcsak magyar, hanem francia és német nyelveken is. Az akadémiai tagajánlók – 1926-ban – a következőket írták erről a műről: „Kiváló érdeme munkájának, hogy sok teljesen új szempontból világítja meg a kivándorlás kérdését, kutatásaiban a községekig lemegy, s alapos tájékoztatást nyújt a kivándorlás gócpontjairól s a kivándorlás fokozatos terjedéséről. Azonkívül kiterjeszkedik a helyi okok kutatására is, amely körülmény gazdasági és szociológiai szempontból rendkívül értékessé teszi munkáját.”¹⁸ Laky Dezső kivándorlással kapcsolatos munkája – a Magyarországról történő elvándorlás által gerjesztett népességfogyás miatt – a 19. illetve a 20. század fordulójának egyik legjelentősebb – társadalmi, illetve gazdasági – kérdésének számított, amely nemcsak a magyarságot, hanem főképp a szlovákságot, a ruszinokat, de az egyéb nemzetiségeket is érintette. „A tömeges kivándorlás Magyarországról az Amerikai Egyesült Államokba az 1880-as években kezdődött, 1905–1907 között tetőzött, majd az I. világháború kezdetéig csökkent. A vándorlás nagyságrendje kapcsolatba hozható Magyarország gazdasági fejlődésének jellegzetességeivel, ciklusai pedig összefüggenek az amerikai konjunkturális hullámokkal. A kivándorlásra vonatkozóan háromféle statisztikai adat áll rendelkezésünkre: a kibocsátó országok kimutatásai, az európai kikötővárosok feljegyzései, valamint a befogadó országok adatai.”¹⁹

Laky Dezső tudományos munkásságának igazi „szellemi erjedése” érhető tetten – a talán – legismertebb és legjelentősebb munkájában, amelynek címe: *Csonka-*

¹⁷ Így például: LAKY 1913. március, 188–196. pp. LAKY 1913/I. 416–437. pp. LAKY 1913. szeptember, 439–447. pp. LAKY 1913. október, 501–505. pp. LAKY 1913. november, 570–577. pp. LAKY 1914, 14–31. pp.

¹⁸ *Tagajánlások 1926-ban*. 18. p.

¹⁹ KOLLEGA TARSOLY ET AL. 1997, 218. p.

Magyarország megszállásának közgazdasági kárai. A Magyar Tudományos Akadémia – megbízása alapján és – kiadásaként – 1923-ban – megjelent 468 oldalas tudományos munka egy hazáját féltő, európai gondolkodású, magyar hazafi részletes „számadása” a „csehszlovák”, a délszláv, de mindenképp a román megszállók „ténykedéseiről.” A könyv alapvetően a „csonka”, azaz a trianoni Magyarország területét érintő közgazdasági károkat vizsgálta, de „górcső” alá került az elszakított részeket ért pusztítás is. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatalban a kárfelvétel kutatásának tervei, illetve módszertana még akkor elkészültek, amikor a főváros, Budapest, illetve a Dunántúl északkeleti része, román megszállás alatt állt. A megszállók távozása után indulhatott meg a kárfelvétel végrehajtása. *Laky* Dezső munkájának nem elhanyagolható érdeme, hogy gazdagította a statisztika mellett a közgazdaságtan, ugyanakkor a történelem tudományát is. A történelmi Magyarország, illetve a trianoni Magyarország kifosztásának megkerülhetetlen, tudományos alapokon nyugvó forrása a terjedelmes kötet. *Laky* Dezső kortársa, illetve egykori szegedi kollégája, vitéz *Moór* Gyula jogtudós, politikus a következő módon méltatta a jelentős adathalmazt feldolgozó könyvet: „A kárfelvétel hatalmas anyagát a leghivatottabb toll, *Laky* Dezső dolgozta fel és tette egy vaskos kötetben a nagyközönség számára is hozzáférhetővé. A rideg számsorok óriási tömegét elejéből végig eleven és élvezetes formában mutatja be.”²⁰

A szerző elvitathatatlan érdeme, hogy részletesen vázolja, a tényanyag mellett, a kárfelvétel módszertanát is. Ugyanakkor röviden szól a megszállások történetéről is, amely – száz évvel az események után – minden bizonnyal a későbbi generációk magyarságának érdeklődését is felkeltheti. Megnyilvánult a „közgazdász” is, aki a károkat párhuzamba állította a közvetett, illetve a közvetlen, továbbá a rövidtávon, illetve a hosszabb távon megnyilvánuló közgazdasági következményekkel. *Laky* Dezső szisztematikusan mutatta be a mezőgazdaságot, az ipart, illetve a kereskedelmet érintő károkat, illetve veszteségeket is.

A megszállók ténykedései kapcsán főképp a románok rablásaival foglalkozott, de nem kerülte le a figyelmét a „csehszlovákok”, illetve a délszlávok fosztogatása sem. Az államháztartást, illetve a termelést érintő objektív tények mellett, a magyar nemzeti érületet megalázó sérelmek is említésre kerültek a munkában.²¹

A megszállások veszteségei kapcsán *Moór* Gyula – összegezve – a következő fontos adatokat emelte ki: „A megszállások kárainak összege 1919. augusztus, havi magyar koronákban kifejezve – (12,68 centime-os zürichi jegyzés, mellett) – 26 milliárd 216 millió 63 ezer koronára, mai koronákba átszámítva több mint tízezer milliárd koronára rúg. Hatalmas szám, a gondolat elfárad, mire odaér. Ebből a 26 milliárdból az „orosz-

²⁰ MOÓR 1924, 88. p.

²¹ „*Szepesolasziban a magyar zászlót a posta lépcsőházában szőnyegnek terítették le, hogy mindenki azon taposson!*” – írta *Laky* Dezső a történelmi Szepes vármegye egyik rendezett tanácsú városa, az 1910. évi magyar népszámlálás szerint, jobbra szlovák anyanyelvűek által lakott Szepesolaszi (Spišské Vlachy) kapcsán. A „csehszlovákok” tettei mellett a délszláv „mentalitásból” is ízelítőt kaphatunk. A – belgrádi egyezmény szerint a – háborúban tönkrement szerbiai vasúti és távíróvonalak javítását végző magyar munkások ellátását a délszláv hatóságok szabotálták. Vagyis az ellátásukra kötelezett magyar kormány által fizetett összeget, volt, hogy a szerb „munkáltatók” nem fordították a megadott célra. Ezért a Belgrádban – a Topčider környékén – dolgozó magyar munkások közül tizenketten (!) éhen haltak, de a többieket is legyengítette a délszláv „vendéglátás.” Ugyanakkor még nem szóltunk a román megszállók „ténykedéseiről”. LAKY 1923a, 10. 18. pp.

lán”-rész, 24 és fél milliárd, oláh szomszédaink látogatását örökíti meg. Sokkal kevesebb hozzáértéssel fosztogattak a jugoszlávok és a csehek. A legjobban azonban a francia megszállás, alá jutott Szeged és környéke járt. A francia megszállással kapcsolatos, károk kizárólag olyan természetűek, amelyek megszállásnál el nem kerülhetők.”²²

Az előbbiekhöz kapcsolódik, ugyanakkor sajnálatos, hogy a Szegedi Tudományegyetemhez kapcsolódó tudományos munkásságot Laky Dezső nem fejthetett ki, mert idejét teljes egészében lekötötte a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatalban betöltött munkája, valamint tudományos munkásságának egyik legértékesebb emléke, az első világháborút követő „csehszlovák”, délszláv, valamint román megszállások közgazdasági kárainak felmérése. Ugyanakkor szegedi oktatói munkásságáról összességében elmondható, hogy oktatási anyaga teljes egészében nem áll rendelkezésre, csupán egy vázlat létezik arra vonatkozóan, hogy a szegedi éve alatt mit oktatott. Ebből világosan kitűnik, hogy későbbi budapesti évek oktatási anyagának vezérfonalát a szegedi vázlat adta.²³

Laky sokoldalúságának bizonyítéka, hogy még a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal munkatársaként kapott megbízást a hivataltól, hogy a tüdőgümőkórral – más néven tbc-vel, tüdőtuberkulózissal – kapcsolatos kötetet megírja. Azonban ezt megbízást, mint a hivataltól megvált egyetemi tanár fejezte be. A – 322 oldal terjedelmű, franciául is megjelent – kötet címe: *A Magyar Szent Korona országainak 1901–1915. évi gümőkórhalálózása*, amelyet – 1925-ben – a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal adott ki. Laky Dezső a tüdőgümőkór és a hozzá kapcsolódó halandóság kapcsán végzett kutatásai révén a hazai statisztika történetében kiváló helyet biztosított magának. A tüdőgümőkór és a vele „korreláló” halálózások kapcsán nemcsak a hazai, hanem a nemzetközi szakirodalmat is feldolgozta. Személyiségéhez híven a legapróbb részletekig beleásta magát a témakörbe, ugyanakkor munkájában lineáris rendet követett. „Kiterjed a munkája a tuberkulózis-halálózás egész múltjának legújabb időkig menő ismertetésére. A gümőkórhalandóságot minden demográfiai vonatkozásban gazdag tagozással tárgyalja e munkájában s a foglalkozási statisztika segítségével a gümőkórhalandóság szociális hátterét is teljesen új szempontok szerint világítja meg. Kutatásait itt is sok esetben egészen a községekig viszi le.”²⁴

Az előbbieken említett, a tuberkulózis halandóság 20. század eleji állapotát vizsgáló művet, 1927-ben, a *Csonka-Magyarország tuberkulózis halandósága az 1920–23. években* című írása követte. Ebben a munkájában – időben is – „továbbvitte” kutatásait.²⁵ A halandósággal kapcsolatos munkássága a későbbiek folyamán is megmaradt. A *Csonka-Magyarország népének halandóságáról* című – 1937-ben megjelent – írásában egy átfogó képet kívánt nyújtani a trianoni Magyarország népességének mortalitási adatairól.²⁶

Laky Dezső szerteágazó munkásságának tárgyalása kapcsán nem mehetünk el statisztikatörténeti írásai mellett sem. Több, a statisztika tudományában „mérőföldkőnek” számító kutató munkásságát dolgozta fel, illetve tárta az érdeklődő közönség elé.

Első statisztikatörténeti munkája *Schwartner Márton emlékezete* (1923) címmel jelent meg. Az ágostai hitvallású evangélikus, „cipszer” polgári családból származó

²² MOÓR 1924, 88. p.

²³ GYÉMÁNT – KATONA 2008, 95. p. HORVÁTH 1992a, 222–223. pp.

²⁴ *Tagajánlások 1926-ban.* 19. p.

²⁵ LAKY 1927a, 17. p.

²⁶ LAKY 1937, 193–210. pp.

Schwartner Márton (1759–1823) a korai magyar statisztikatörténet jeles alakja, aki nemcsak statisztikus és egyetemi tanár, hanem az egyetemi könyvtár őre, illetve Pest vármegye táblabírája is volt. Idővel – 1795-ben – I. Ferenc magyar királytól (1792–1835) nemesi rangot is kapott. A statisztikát még göttingeni tanulmányai folyamán sajátította el, majd később is próbált hű maradni ehhez a területhez. Szívesen foglalkozott Magyarországi statisztikájával, illetve a népességi statisztikával, azonban a tudományos életben inkább az oklevél-, illetve címertan felé „fordították” a figyelmét.²⁷ Habár a Habsburg rendszer támogatta, azonban igényét, a statisztika tanszék élére háromszor is elutasították.²⁸

Schwartner Márton „[...] könyve, melyben a német egyetemi statisztika leíró módszerét az angol politikai aritmetika kutató irányzatával ötvözi, korának kiemelkedő alkotása; az első statisztikai mű, mely Magyarország népességét és gazdasági helyzetét rendszerbe foglalva ismerteti.”²⁹

Laky Dezső kortársával, a korán elhunyt, kiváló statisztikussal, a Központi Statisztikai Hivatal ötödik elnökének (1914–1920), *Buday* László életével és tudományos munkásságával is foglalkozott. *Buday* László kezdetben főleg társadalomstatisztikai vizsgálódásokat folytatott. Abban az időben a társadalomstatisztika meglehetősen elmaradott területnek számított, ezért munkája úttörő jelentőségű volt. A szociálpolitika szükségességének felismerésével azonban párhuzamosan nőtt a jelentősége is. Ebben a tekintetben – a szociális statisztikával is foglalkozó – *Laky* érdeklődését is felkeltették *Buday* eredményei, aki továbbá gazdaságpolitikával, gazdaságstatisztikával, illetve népesedésszatisztikával is foglalkozott.³⁰ *Buday* László erejének jelentős részét a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal élén betöltött elnöksége kötötte le, mivel igyekezett annak súlyát, tekintélyét és szakmaiságát megőrizni. Erre azért volt szükség, mert a hivatal munkatársainak jelentős része bevonult katonának az ún. „Nagy Háború”, az első világháború (1914–1918) alatt. Figyelme, élete vége felé folyamatosan a demográfia tudománya felé fordult. „A háború végének közeledtekor gróf Teleki Pállal együtt (előre látva a tragikus következményeket) hozzákezdett a magyarországi nemzetiségi viszonyokat bemutató térkép-sorozat előkészítéséhez, valamint egy, Magyarország gazdasági és társadalmi életének egészét összefoglaló statisztikai adatgyűjtemény összeállításához.”³¹

Laky Dezső statisztikatörténeti vizsgálódásai folyamán más kutatók eredményeit is vizsgálta. Így például a Központi Statisztikai Hivatal harmadik elnöke (1901–1914), görzsönyi *Vargha* Gyula (1853–1929) tudományos munkássága is feldolgozásra került.³² *Vargha* Gyula statisztikus, politikus és költő; már a szemléletükben is eltérő területek izgalmas életpályát sejtetnek. Mint statisztikus elsősorban gazdaságstatisztikával, illetve hitelüggyel, valamint hitel- és pénzintézetekkel foglalkozott. Költőként, például, 1892-ben ódát írt I. Ferenc József osztrák császár, illetve magyar király (1848–1916) 1867. évi koronázása emlékére. Politikusként, *Tisza* István (1861–1918) miniszterelnök (1903–1905, 1913–1917) lelkes támogatója volt.

²⁷ LAKY 1923b, 207. p.

²⁸ SZINNYEI 1908, 742. p.

²⁹ KENYERES 1982, 605. p.

³⁰ LAKY 1925, 387–448. pp.

³¹ *A KSH elnökei – Buday László.*

³² LAKY 1929, 305–310. pp.

Laky Dezső a későbbiek folyamán is foglalkozott statisztikusok munkásságának, illetve eredményeinek ismertetésével. Így például – 1944-ben – *Illyefalvi* Imre Lajos (1881–1944) statisztikus, illetve magyar királyi kormányfőtanácsos működését méltatta. *Illyefalvi* a városszociológiai adatfelvételek és adatfeldolgozások módszertanának kutatása kapcsán alkotott jelentőset.³³ Laky megemlékezett továbbá a neves „morálstatisztikus” – a budapesti gettóban, 96 évesen éhen halt – *Földes* Béláról (1848–1945) is, aki a magyar statisztika, illetve közgazdaságtan jeles alakja volt. Nem kerülte el figyelmét – a mauthauseni koncentrációs táborban elhunyt – németvölgyi *Fellner* Frigyes (1871–1945) statisztikus, közgazdász, egyetemi tanár sem, aki az Országgyűlés főrendi házának, illetve a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt. *Fellner* a nemzeti vagyon, illetve jövedelem számításával foglalkozott, de a pénzügystatisztika, illetve a fizetési mérleg témaköre sem állt messze tőle.

Kenéz Béla (1874–1946) statisztikus, közgazdász és gazdaságpolitikus tevékenysége is „górcső” alá került. Ennek oka, hogy *Kenéz* Béla a hazai társadalom-, illetve a gazdaságstatisztika egyik jeles alakjának számított.³⁴

Laky Dezső mindenkor igyekezett a legjelentősebb társadalmi, illetve gazdasági (tömeg)jelenségek statisztikai vizsgálatára törekedni. Nem riasztotta vissza a témakörök bonyolultsága, illetve azok komplex összefüggései sem. Mindig a megvalósítandó cél – és annak társadalmi-gazdasági fontossága – lebegett a szeme előtt. Laky Dezső esetében igazán helytálló a Biblia – vonatkozó – idézete: „Én tehát úgy futok, mint aki előtt nem bizonytalan a cél.”³⁵ Bizalommal fogott olyan munkák elkészítéséhez, amelyekhez még nem vezetett „kitaposott ösvény” a hazai, illetve a nemzetközi statisztika tudomány „útján”. Egyik legjobb példa *A törvénytelen gyermekek Budapesten* című, 1930-ban megjelent terjedelmes munkája. Laky Dezső munkásságának egyik jellemzője volt a „szociális érzékenység,” ezért több írásában is figyelemmel kísérte a szerencsétlen sorsú emberek életét. Ugyanakkor fáradhatatlannak minősült abban a tekintetében is, hogy a szociális kérdések évtizedes adatait is tanulmányozta, illetve feldolgozta munkáiban. Ahogyan akadémiai tagajánlói az 1942. évi tagajánlásban fogalmaztak: „Általában az emberi sors és annak különböző változatai és szomorú fordulatai erősen felkeltették érdeklődését.”³⁶ A szociális érzékenység jelent meg az öngyilkosságokkal, illetve a válásokkal kapcsolatos kutatásaiban is. Az öngyilkosságok fő okát – a statisztikus-közgazdász szemléletéből adódóan – főképp az anyagi problémákban ragadta meg. Szerinte nem a tartós nyomor, hanem az egzisztenciális, illetve a gazdasági helyzet hirtelen megbillenése a fő ok az öngyilkosságok számbeli növekedésében.³⁷

Laky Dezső „szociális érzékenységénél” maradvá, szívesen foglalkozott az alsó osztályok sorsával. *Az albérlők és ágybérlők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten* című – 1929-ben megjelent – terjedelmes írásának „nóvuma”, hogy mélyen bevilágított korabeli lakásviszonyok szomorú valóságába.³⁸ Összességében elmondható, hogy a

³³ LAKY 1944, 468–470. pp.

³⁴ LAKY 1947, 272–283. pp.

³⁵ 1Kor 9,26.

³⁶ VOINOVICH 1942, 25. p.

³⁷ LAKY 1927b, 79–97. pp.

³⁸ VOINOVICH 1942, 25. p.

szociális statisztikához kapcsolódó írásai, egyben a „morálstatisztika” elmaradhatatlan forrásai is.

Laky Dezső a demográfia tudományának egyik ágával, a népesedéspolitikával is behatóan foglalkozott. Az 1933-ban megjelent, 80 oldalas, *Népesedéspolitika* című kötet először „népszaporodás” aktuális helyzetével, illetve tényezőivel foglalkozott. Majd – mint statisztikus – nem hagyhatta ki a kérdéshez kapcsolódó demográfiai módszertani háttér tisztázását sem. Munkájának időbeli íve a múltból indult, a „tegnap politikájával” és a jelenen át, a jövőbe hajolva próbálta a népmozgalom fejlődését felvázolni. Nem került el figyelmét az élveszületések számának alakulása sem, illetve azok kapcsán az ösztönző népesedéspolitikai eszközök alkalmazását hangsúlyozta. Az adó- és egyéb kedvezmények – *Laky* Dezső szerint – kardinális jelentőségűek az élveszületések számának növelésében.³⁹

Az 1943. évi akadémiai tagajánlásban az ajánlók – többek között a későbbi, szegedi tanszékvezető, vitéz *Surányi-Unger* Tivadar (1898–1973) MTA levelező tag – külön kiemelték *Laky* Dezső teljesítményét, amely a székesfőváros, Budapest statisztikai és demográfiai viszonyainak kutatásaira irányult. Erről a következőket írták az ajánlásban: „*Fokozott mértékben találjuk meg e tulajdonságokat [t.i. „széleskörű” és „mélyen járó munkásságát”] azokban a hatalmas kötetekben, melyekkel Laky Dezső statisztikai irodalmunkat gazdagította. Áll ez elsősorban arról a kétkötetes nagy munkáról, mely Budapest népességének 1900–1920-ig való fejlődéséről szól. Különös jelentőséget nyer e munka azáltal, hogy behatóan foglalkozik a székesfőváros fejlődésének gazdasági rugóival és ezzel oly kérdésekre mutat rá, melyek újszerű világításba helyezik a főváros népesedésének fejlődését. E munka nagy jelentősége és magas tudományos értéke Akadémiánk részéről is elismerést nyert, midőn 1930-ban a Chorin-díj-jal tüntette ki.*”⁴⁰

Az előbbieken csak vázlatosan próbáltuk *Laky* Dezső tudományos munkásságának főbb nyomait megvilágítani, azonban terjedelmi okok miatt hatalmas – legalább 75, jórészt terjedelmes írásban összefoglalt – életművét lehetetlen néhány oldalon kifejezni.

Röviden, még szükséges megjegyeznünk, hogy számos kisebb-nagyobb, ugyanakkor rendkívül alapos, illetve részletes tanulmányt írt különböző folyóiratokban, amely írásokban statisztikai, demográfiai, szociális, valamint közgazdasági kérdéseket vizsgált. A területek közül kiragadva, a statisztikai és közgazdaságtani töltetű kritikai cikkei mindenképp érdemes publikációk. Munkásságában – a kor szellemének megfelelően – alapvetően a „csonka” Magyarország népesedési, közgazdasági, pénzügyi, illetve szociális viszonyait igyekezett kutatni. A „trianoni traumán” átesett Magyarország jeles tudósai számára fontos szerepet töltött be, hogy felvázolják, hogy mi az, ami a veszteségek után megmaradt. *Laky* Dezső ezt a problematikát saját területén, elsősorban a statisztika, a gazdaságpolitika, illetve a közgazdaságtan területén próbálta felvázolni. Úttörő munkássága mindenképp nagyobb elismerésre predesztinálta volna, azonban életműve 1948 után, a „fordulat évét” követő kommunista rezsim „zátonyán” kettétört. Életpályájának tragikuma – sajnos – nem egyedi a magyar tudományos életben, de mindenképp elgondolkodtató, hogy mi lehetett volna, ha ez a tudományos munkásság, illetve életmű teljes egészében megvalósul.

³⁹ LAKY 1933, 3–12. pp. 21–29. pp. 70–78. pp.

⁴⁰ VOINOVICH 1943, 12–13. pp.

A meghurcolt Laky Dezső hosszú, kényszerű kihagyás után – talán érezve tudományos munkásságának, illetve életének végét – még visszatért egy kiemelkedő színvonalú munkával, amelynek címe: *Statisztikai módszerek*. A 615 oldalas, terjedelmes és magas színvonalú könyvet a budapesti Közgazdasági és Jogi Kiadó adta ki 1959-ben. Röviddel halála előtt, 1961-ben, még volt egy rövid – három oldalas – írása, a *Válasz a „Statisztikai módszerek” című könyv bírálatára* címmel a *Statisztikai Szemle* hasábjain.

Laky Dezső mozgalmas, fordulatokban gazdag élete 75 évesen ért véget. A jeles tudós 1962. június 30-án hunyt el Budapesten. Életművét legmarkánsabban talán épp saját fia, a Svájcban letelepedett – gazdasági és jogi tanácsadással foglalkozó – Désiré de Laky foglalta össze. Apja szakmai elhivatottságának emlékét két gondolattal jellemezte, amelyekben megjelent az elhivatott tudós és kutató igazi „lényege”. Egyfelől Laky Dezső „Mindhalálig a statisztika tudományának hűséges szolgálója maradt.” Másfelől, a tudományos munkásság olykor az élet más, fontos területeitől is időt vehet el. Erről Désiré de Laky a következő emléket idézte fel: „Apámat én mindig csak munka közben láttam.”⁴¹

III. Fontosabb művei

- A kivándorlók kor- és foglalkozási viszonyai.* Magyar Gazdák Szemléje. Budapest, 1913. március.
- A statisztika a városok szolgálatában.* Városi Szemle. VI. évfolyam, I. kötet. Budapest, 1913.
- Városaink és a mezőgazdasági termelés.* Magyar Gazdák Szemléje. Budapest, 1913. szeptember.
- Városaink és a mezőgazdasági termelés.* Magyar Gazdák Szemléje. Budapest, 1913. október.
- Városaink és a mezőgazdasági termelés.* Magyar Gazdák Szemléje. Budapest, 1913. november.
- Községi administratio és községi háztartás a statisztika mérlegén.* Közgazdasági Szemle. Budapest, 1914. évi 1. szám.
- Magyarország városainak háztartása az 1910. évben.* Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat 58. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1916.
- A Magyar Szent Korona országainak kivándorlása és visszavándorlása, 1899–1913.* Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat 67. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1918.
- Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai.* Magyar közgazdasági könyvtár és remekírók tára 22. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1923. [1923a.]
- Schwartner Márton emlékezete.* Magyar Statisztikai Szemle. 1923. évi 5-6. szám. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1923. [1923b]
- Buday László élete és munkássága.* Közgazdasági Szemle. 1925. évi 7-9. szám. Budapest, 1925.
- A Magyar Szent Korona országainak 1901–1915. évi gümőkórhalálózása.* Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat 62. Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 1925.
- Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésüknek eszközei.* A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai 3. Debrecen, 1927.
- Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig: Különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira. I. rész. Statisztikai közlemények 55.* Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest, 1927.

⁴¹ THIRRING 1992, 881. p.

- Csonka-Magyarország tuberkulózis halandósága az 1920–23. években.* Budapest, [1927a]
- Az elválások és az öngyilkosságok okai és leküzdésüknek eszközei.* A Magyar Statisztikai Társaság kiadványai 3. Debrecen, [1927b]
- Az albérlők és ágybérlők szociális és gazdasági viszonyai Budapesten.* Statisztikai közlemények 58. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest, 1929.
- Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900-tól 1920-ig: Különös tekintettel a fejlődés gazdasági rugóira. 2. rész. Statisztikai közlemények 57.* Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest, 1929.
- Vargha Gyula (1853–1929).* Közgazdasági Szemle. 1929. LIII. évfolyam. 74. kötet. Budapest, 1929.
- A törvénytelen gyermekek Budapesten.* Statisztikai közlemények 62. Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala. Budapest, 1930.
- Népesedéspolitikai.* Kiadja Magyar Szemle Társaság. Budapest, 1933.
- Csonka-Magyarország népének halandóságáról.* In: LAKY DEZSŐ – SURÁNYI-ÜNGER TIVADAR (szerk.): *Ünnepi dolgozatok Balás Károly és Heller Farkas születésének 60. évfordulója alkalmából.* Budapest, 1937.
- Illyefalvi Lajos működésének méltatása,* Magyar Statisztikai Szemle, 1944. évi 9–12. szám. .
- Megemlékezés Földes Béláról, Fellner Frigyesről és Kenéz Béláról.* In: Magyar Statisztikai Szemle. 1947. évi 7-8. szám.
- Statisztikai módszerek.* Közgazdasági és Jogi Kiadó. Budapest, 1959.

IV. Irodalomjegyzék

- A KSH elnökei – Buday László. Központi Statisztikai Hivatal:* https://www.ksh.hu/mult_buday_laszlo
- BALÁS JUDIT: *Laky Dezső.* In: MÁTYÁS ANTAL (szerk.): *Magyar közgazdászok a két világháború között.* Budapest, 1994.
- BALOGH ELEMÉR ET AL. (szerk.): *Szegedi Egyetemi Almanach 1921–1995. I. kötet.* József Attila Tudományegyetem, Szeged, 1996.
- BALOGH ELEMÉR: *IV. Állam- és Jogtudományi Kar 1921–1998.* In: SZENTIRMAI LÁSZLÓ – RÁCZNÉ MÓJZES KATALIN (szerk.): *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene 1921–1998.* József Attila Tudományegyetem. Szeged, 1999.
- A KSH elnökei – Buday László, Központi Statisztikai Hivatal:* https://www.ksh.hu/mult_buday_laszlo (Letöltés ideje: 2019. július 31.)
- EGYEDI GYÖRGY ET AL. (szerk.): *Magyar Nagylexikon, XI. kötet (Kir-Lem).* Magyar Nagylexikon Kiadó. Budapest, 2000.
- GYÉMÁNT RICHÁRD – KATONA ZSÓFIA: *A szegedi Statisztikai és Demográfiai Tanszék jeles tudósai (1921–1996).* In: BALOGH MIKLÓS – GYÉMÁNT RICHÁRD – KOVACSICS SNÉ NAGY KATALIN – PUKLI PÉTER – VAVRÓ ISTVÁN (szerk.): *A statisztika és a közigazgatás elkötelezettje.* Ünnepi kötet a 60 éves Katona Tamás tiszteletére. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar – Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2008.
- HORVÁTH RÓBERT: *A Szegedi Tudományegyetem Statisztikai Tanszékének történetéről.* Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica, Tomus XLI. Fasciculus 15. Szeged, 1992. [HORVÁTH 1992a]

- HORVÁTH RÓBERT: *Laky Dezső – az egyetemi tanár*. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József Nominatae. Acta Juridica et Politica. Tomus XLII. Fasciculus 3. Szeged, 1992. [HORVÁTH 1992b]
- KENYERES ÁGNES (szerk.): *Magyar Életrajzi Lexikon, II. kötet (L-Z)*. Második. változatlan kiadás. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1982.
- KOLLEGA TARSOLY ISTVÁN ET AL (szerk.): *Magyarország a XX. században. II. kötet. Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság*. Babits Kiadó. Szekszárd, 1997.
- MÉSZÁROS BALÁZS: *Laky Dezső*. In: FÜLÖP ÁGNES – RÓZSA DÁVID (szerk.): *Portrék a magyar statisztika és népességtudomány történetéből*. Életrajzi Lexikon a XVI. századtól napjainkig. A statisztika történetei 1. KSH Könyvtár. Nemzeti Kulturális Alap – Központi Statisztikai Hivatal. Budapest, 2014.
- MOÓR GYULA: *Dr. Laky Dezső: Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai*. Napkelet. 2. évfolyam 1. szám.
- Pécsi Egyetemi Almanach (1367–1999)*. Egyetemi Levéltár: https://almanach.pte.hu/oktato/48?from=http%3A//almanach.pte.hu/oktato%3Ff1%3Dff%26limit%3D50%26o1%3Din_any%26v1%255B%255D%3DETE%2520J%25C3%2581K (Letöltés ideje: 2019. július 30.)
- Pál első levele a korinthusiakhoz. (IKor) 9, 26. Biblia, Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése*. Magyar Bibliatársulat – Magyarországi Református Egyház. Budapest, 2014.
- PURJESZ BÉLA (felelős kiadó): *A Szegedi Tudományegyetem évkönyve az 1945/46. tanévről*. A Szegedi Tudományegyetem kiadása. Szeged, 1946.
- SZINNYEI JÓZSEF: *Magyar írók élete és munkái, XII. kötet (Saád-Steinensis)*. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. Kiadja Hornyánszky Viktor. Budapest, 1908.
- Tagajánlások 1926-ban*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1926.
- THIRRING LAJOS: *Laky Dezső, 1887–1962*. Statisztikai Szemle. A Központi Statisztikai Hivatal folyóirata. 70. évfolyam 10. szám. 1992. október.
- VISI LAKATOS MÁRIA: *A Magyar statisztikaoktatás történetének kezdetei (1770–1945)*. Statisztikai Szemle. 83. évfolyam, 6. szám. 2005.
- VOINOVICH GÉZA (szerk.): *Tagajánlások 1942-ben*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1942.
- VOINOVICH GÉZA (szerk.): *Tagajánlások 1943-ban*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1943.
- VOINOVICH GÉZA (szerk.): *Akadémiai értesítő. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. LIV. kötet – 478. füzet*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest, 1946.